

ספרים

כמעט שאין כפר שלא תמצא בו בקבוק מהירדן

מאות בקבוקי מים קדושים מהירדן נשתמרו במהלך ההיסטוריה ברחבי העולם. על מנהג הטבילה בירדן ובמימיו המשומרים

יעקב שביט

21 בדצמבר 2022

עקוב

עולה הרגל האלמוני מהעיר האיטלקית פיאצ'נצה, הקרוי בטעות אנטוניוס, כשם בן־עירו אנטוניוס המרטיר (מת ב-303 לספירה), עלה לרגל לארץ ישראל בשנות השבעים של המאה השישית (לפי אורה לימור בין השנים 566 ו-568). הוא מספר שטבל בירדן בחג ההתגלות (אפיפניה), יום הטבילה של ישו בנהר, לבוש תכריכים ולקח אתו מזכרות שיש להן סגולות מרפא, ובהן תמרים מיריחו, שמן מהמנורה שלמראשות קבר ישו ועפר מקברו. אבל לא הוא ולא עולי הרגל לקחו אתם מים קדושים.

לעומת זאת, "לכל אנשי אלכסנדריה בעלי האוניות יש שם אנשים באותו יום, ולהם כדים מלאים בשמים וצרי, ובשעה שמברכים את המעיין, קודם שמתחילים בטבילה, שופכים כולם את הכדים הללו אל הנהר ונוטלים ממנו מי ברכה ועושים מהם מי הזיה בספינותיהם קודם שהם יוצאים להפלגה" (תירגמה אורה לימור). הסיפור שמספר הנזיר הדומיניקני השווייצרי פליקס פברי, שביקר פעמיים בארץ בתחילת שנות השמונים של המאה ה-15 וכתב שני ספרי מסע, מלמד לא רק על המנהג לקחת בקבוקים וקנקנים עם מים מהירדן (אבל גם עם שמן), אלא גם על האגדות והמחלוקות סביבו.

פברי יודע לספר על כוחותיו הפלאיים של הירדן, ושהיו עולי רגל שלא הסתפקו בטבילה אלא שחו מגדה לגדה, ואף שהירדן אינו רחב וזרימתו חלשה, והשחייה בו, דבר שהסרצנים (המוסלמים) אסרו עליו, מסוכנת גם לשוחים מנוסים: הירדן עמוק ולפעמים יש בו מערבולות, וחיות רעות שורצות בקרקעיתו, וכשהן מרגישות בשוחים הן מגיחות וחוטפות את השוחה. פברי אמנם לא האמין בסיפורים האלה וכתב שחציית הירדן אינה מצווה אלא פזיזות שאינה יאה לנוצרי המאמין, או שהטבילה בירדן משאירה את הטובל צעיר, אבל גם הוא טבל במי הירדן, ואפילו שתה ממימיו אף שהיו חמים ובוציים, ובמסע הראשון היה זה הצלב שהחזיק בידו שהציל אותו מטביעה. ועוד מספר פברי שהיו צליינים שהביאו אתם

פעמונים קטנים וטבלו אותם במי הירדן בתקווה שבימים של סערה יצלצלו ויצילו אותם מפגיעת ברק. אחרים טבלו במים יריעות משי וצמר כדי לקחת אותם אתם.

והעיקר לענייננו, בניגוד לאנטוניוס, שלפיו "אנשי אלכסנדריה" היזו את הסיפון מהכדים ב"מי ברכה" מהירדן לפני שהפליגו לאלכסנדריה, הרי שלפי פברי בקבוקים עם מי הירדן נחשבו כמסכנים את שלום הספינות. ולכן, כשנשבה רוח חזקה חיפשו הספנים שהסיעו עולי רגל אחר בקבוקי מי קודש מהירדן והשליכו אותם לים. מפי השמועה נודע לפברי שהאפיפיור (סיקסטוס הרביעי) אסר למלא בקבוקים במי הירדן, וכשעגנו הספינות בוונציה נערך בהן חיפוש ובקבוקים שנתגלו הושלכו לים. עולי הרגל מצדם התחכמו והסתירו את הבקבוקים בבגדיהם.

מכאן למדים שהמנהג לחזור לארץ המוצא עם בקבוק של מים מהירדן היה נפוץ במאה ה-15, אבל אין לדעת מתי התחיל ומתי התמסד. רוב־רובם של עולי הרגל והנוסעים שכתבו על מסעם הסתפקו באזכור הטבילה, ולא מצאתי אזכור של המנהג הזה במעט מסיפורי המסע האחרים שקראתי. אבל מה שמעיד שהוא היה נפוץ הם מאות הבקבוקים שנשתמרו.

הנזיר הרוסי ארסני סוחאנוב, שביקר בארץ בתחילת שנות החמישים של המאה ה-17, מספר על שיירות של עולי רגל מכל העולם שיורדות אל הירדן "ושם הצליינים ניגשים אל הנהר... ולקחו את המים לכלי, כדי להביאם לארצם. והיו שקנו תכריכים והניחו אותם על הארץ, במקום שבו הניחו את הנוצרי אלוהינו בתכריכים, ובבואם אל הירדן טובלים אותם במים [ואחר־כך] מייבשים את התכריכים, לוקחים לארצם ושומרים עד יום מותם; ובמותם נקברים באותם תכריכים" (תירגם יואל רבא).

הסופר והמדינאי הצרפתי פרנסואה רנה דה שטובריאן, שביקר בארץ ב-1806, כותב כי מילא כמה בקבוקים במים מהירדן כדי להביא אותם לידידים. הנוסע האמריקאי ויליאם קופר פרייס, שטייל בארץ עם אשתו ואחיו ב-1857, ומי שמרק טוויין שם אותו ללעג בספר המסעות שלו לארץ, מספר כי לפני שירדו לירדן הלך אחיו לשוק כדי לקנות כמה פחים, מילא אותם במים המלח ושלה אותם לפניו לאמריקה. כשפתח אותם מצא שהמים צלולים כפי שהיו, אבל כעבור כמה ימים נהפכו לצהובים ושמנוניים. בד בבד הוא גם שלח שני ליטרים מים של מי הירדן, ואלה הגיעו צלולים ומריחים מגופרית. נוסע אמריקאי אחר, צרלס ו. אליוט, ראה רק צליינים שקופצים לים המלח כדי להיטהר מחטאיהם, והם שומרים מכל משמר על הבגדים הספוגים במי הנהר הקדוש, שאותם הם שומרים ליום שבו יגיעו לשערי גן עדן.

מי יודע, אולי הסיפורים האלה היו ההשראה ליוזמה העסקית של קליפורד נדוד, איש עסקים מקנטקי שב-1906 הזמין בירושלים 53 חביות חזקות כדי לייצא בהם את מי הירדן לארצות הברית. העיתון "ההשקפה" כתב ב-1906: "אם אין בארצנו מכרות זהב וכסף ואבנים יקרות, אולי יש בה אוצרות אחרים, ואחד מהם מי הירדן להנוצרים", ותהה, "היספיקו מי הירדן לכל צורכי הנוצרים בעולם?"

זאת ועוד, הסופר וקצין הימייה הצרפתי פייר לוטי תיאר כך ב-1894 את המוני עולי ועולות הרגל מרוסיה: "כולם מבוגרים ולבושי טלאים, עייפים וחסרי כוח", והם "מתקדמים בלי פחד, נשענים על מקלותיהם. כולם נושאים על כתפיהם נאדות או בקבוקים ריקים, שימלאו אותם בדבקות במי הנהר. סבים וסבתות יביאו מעט מים קדושים לארכנגלסק או לחופי האוקיינוס הלבן כדי להטביל בהם את נכדיהם". ולורנס אוליפנט, שערך ב-1852 מסע בחופי הים השחור, מצא ש"כמעט אין כפר שלא תמצא בו בקבוק מהירדן". לדעתו אין למצוא אצל נוצרים בני עדות אחרות דבקות כמו אצל עולי הרגל היוונים־אורתודוקסים.

מול הדבקות הזאת עומדת היוזמה הכושלת של איש העסקים מקנטקי, אולי המבשר של מסחור הטבילה על־ידי מכירת מים קדושים מהירדן גם למי שלא טבלו בו, או בבקבוקים מעוצבים (כולל מתז נחושת) ובמבחר ריחות. על הפרשה הזאת למדתי מהמאמר של דב גנחובסקי ב"עת־מול" מספטמבר 2003.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרות